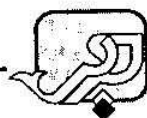

۱۵/۷/۰۲
۹۶/۶/۲۴

جامعه‌شناسی محیط زیست

تألیف:

دکتر محمد تقی شیخی*

شیخی، محمدتقی، ۱۳۲۷-
جامعه‌شناسی محیط زیست / تألیف: محمدتقی شیخی.

تهران: نشر حریر، ۱۳۹۶.

۲۶۴ ص.، مصور، جدول، نمودار.

ISBN 978-964-2870-55-4

فیبا

سیاست محیط زیست -- جنبه‌های اجتماعی
Social - - aspects Environmental policy

۱۳۹۶ ج ۲ / ش ۹ / GE1۷۰

۳۶۳/۷۰۵

۴۷۲۳۶۲۴

سرشناسه:

عنوان و نام پدیدآورگان:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

شابک:

وضعیت فهرست‌نویسی:

موضوع:

موضوع:

رده‌بندی کنگره:

رده‌بندی دیویی:

شماره کتاب‌شناسی ملی:

جامعه‌شناسی

محیط زیست

تألیف: دکتر محمدتقی شیخی*

براستار آذ، شیخی

ناشر: نشر حریر

چاپ اول: ۱۳۹۶

چاپخانه حیدری: ۱۰۰ نسخه

۲۰۵۰۰ تومان

نشر حریر

میدان انقلاب، ضلع جنوب‌شرقی، روبروی سینما بهمن،

تالار بزرگ کتاب، شماره ۱۹ تلفن: ۶۶۹۶۵۴۲۶ - ۶۶۳۱۶۹۶۱

فهرست مطالب

۱۱	 مقدمه
----	-------------

فصل اول- محیط زیست و توسعه اقتصادی

۱۵	 مقدمه
۱۶	 توسعه اقتصادی و محیط زیست
۲۳	 نگرانی‌های اولیه
۲۵	 سرمایه انسانی
۲۶	 محیط و توسعه
۲۸	 ابعاد مختلف محیط زیست

فصل دوم- خدمات اجتماعی و سلامت محیط زیست

۳۳	 مقدمه
۳۴	 حفاظت محیط زیست
۳۶	 جنبش‌های محیط زیست
۳۸	 عوامل تأثیرگذار بر حفاظت محیط زیست
۳۹	 قانون‌گذاری محیط زیست

قوانین محیط زیست بر حسب کشور	۴۱
اخلاق محیط زیست	۴۱
آموزش محیط زیست	۴۳

فصل سوم- آب، انرژی و توسعه شهری

مقدمه	۴۵
توسعه شهری و نیازهای اساسی	۴۶
امنیت اکوسیستم	۵۱
مسکلات درهم تنیده	۵۳
انرژی اخذشده از آب	۵۴
بحث نهائی	۵۵

فصل چهارم- محیط زیست، آب و انرژی

مقدمه	۵۹
انرژی و آب	۶۰
بهبود جامعه و اکوسیستم‌ها	۶۳
جمعیت، اقتصاد و تقاضای انرژی و آب	۶۴
توازن انرژی و آب	۶۷
گسترش اطلاعات درخصوص آب و انرژی	۶۸
پل ارتباط بین علم، سیاست و مردم	۶۹

فصل پنجم- مهاجرت و محیط زیست

مقدمه	۷۳
الگوهای جهانی مهاجرت	۷۴
مهاجرت‌های بین‌المللی	۷۶
طول اقامت	۷۸
گردشگری و سلامت	۸۰
مهاجرت و خطر بیماری	۸۲

۸۲	غریبالگری سلامت
----	-----------------

فصل ششم - شاخص‌های سلامت خانواده و محیط زیست

۸۷	مقدمه
۸۸	سلامت و رفاه خانواده
۹۰	نظارت بر سلامت خانواده
۹۱	کیفیت اجتماعی خانواده
۹۳	تعبیر خانواده و محیط زیست
۹۴	سیاست‌های رفاه و محیط زیست

فصل هفتم - رشد بهره‌وری در کشاورزی و کنترل محیط زیست

۹۹	مقدمه
۱۰۰	بهبود بهره‌وری کشاورزی
۱۰۴	تولیدات کشاورزی و محیط زیست
۱۰۵	روند رشد بهره‌وری کشاورزی

فصل هشتم - انرژی و نگرانی‌های محیط زیست

۱۱۱	مقدمه
۱۱۲	اثرات محیطی
۱۱۳	محدوده پژوهش
۱۱۴	دامنه صنعت
۱۱۶	سناریوی انرژی و محیط زیست
۱۱۸	تولید برق یا الکتریسته
۱۲۰	تقاضای رو به رشد انرژی

فصل نهم - آموزش محیط زیست

۱۲۵	مقدمه
۱۲۶	ارزیابی اثرات محیطی

۱۳۰	 نظارت بر محیط زیست
۱۳۳	 ارتباطات و محیط زیست
۱۳۶	 محیط طبیعی و محیط ساخته شده

فصل دهم- عدم توازن جمعیت شهری و محیط زیست

۱۳۹	 مقدمه
۱۴۰	 نابرابریهای اجتماعی و اقتصادی
۱۴۲	 کاهش تخریب
۱۴۶	 راه‌نمایی شهری
۱۴۷	 ویژگی‌های نابرابری
۱۴۹	 مطالعات نمایش جمعیت و سلامت

فصل یازدهم- آسیب پذیری محیط زیست در جهان سوم

۱۵۳	 مقدمه
۱۵۴	 مفهوم آسیب پذیری
۱۵۵	 عوامل اجتماعی- اقتصادی مؤثر بر محیط زیست
۱۵۶	 پیامدهای توسعه شهری
۱۶۱	 محیط زیست

فصل دوازدهم- کار، سلامت و محیط زیست

۱۶۵	 مقدمه
۱۶۶	 تصویری از سلامت و محیط زیست
۱۶۷	 نگاهی مقایسه‌ای به کار، سلامت و محیط زیست
۱۷۱	 دستاوردهای سلامت
۱۷۱	 سلامت و محیط زیست (مورد چین)
۱۷۲	 شورای پژوهشی علوم اجتماعی
۱۷۳	 مردم در برابر آلودگی
۱۷۵	 سرمایه اجتماعی، سلامت و محیط زیست

فصل سیزدهم- گردشگری و محیط زیست

۱۷۹	 مقدمه
۱۸۰	 گسترش گردشگری
۱۸۲	 گردشگری و علوم اجتماعی
۱۸۵	 کیفیت محیط زیست و گردشگری
۱۸۷	 جنبه‌های منفی کیفیت محیط زیست و گردشگری
۱۸۸	 گردشگری گروهی
۱۸۸	 ارزش اقتصادی اکو توریسم/طبیعت گردی

فصل چهاردهم- سلامت محیط زیست

۱۹۱	 مقدمه
۱۹۲	 نگاهی کلی به محیط زیست
۱۹۴	 اهمیت سلامت محیط زیست
۱۹۶	 پیوند و همبستگی عوامل سلامت محیط زیست
۱۹۹	 سلامت محیط زیست و مسائل مرتبط
۲۰۰	 پیامدهای مربوط به سلامت محیط زیست

فصل پانزدهم- شهرنشینی و محیط زیست

۲۰۵	 مقدمه
۲۰۶	 شهرنشینی
۲۰۹	 نوسازی و گسترش شهرها
۲۱۰	 اکولوژی/ بوم شناسی شهری
۲۱۲	 جمعیت و تولید

فصل شانزدهم- تغییرات تکنولوژیک و محیط زیست

۲۱۹	 مقدمه
۲۲۰	 تکنولوژی و محیط زیست
۲۲۳	 محدوده تکنولوژی

۲۲۵	 انقلاب کشاورزی
۲۲۸	 انقلاب صنعتی
۲۳۰	 مسیر تکنولوژی

فصل هفدهم - رویکرد محیطی سلامت

۲۳۳	 مقدمه
۲۳۴	 آثار محیط بر سلامت
۲۳۷	 سلامت برگرفته از محیط و جهان اجتماعی
۲۴۰	 ظهور بیماری‌های محیطی
۲۴۱	 اثرات محیطی نامرئی بر تغییرات آب و هوایی
۲۴۵	 محیط زیست شهری
۲۴۶	 انسان در محیط

فصل هجدهم - جامعه و سلامت محیط زیست

۲۴۹	 مقدمه
۲۵۰	 عوامل اجتماعی و مسائل محیطی
۲۵۲	 محدودیت‌های چالش‌های محیطی
۲۵۶	 تعامل بین جامعه و سلامت
۲۵۹	 الگوهای سلامت و بیماری

فهرست جداول

۱۲۰	 جدول ۱: استفاده انرژی جهانی به تفکیک بخش طی دو دوره (مقدار/رصد)
	 جدول ۲: نسبت جمعیت شهرنشین و میزان سالانه شهرنشینی کشورهای منتخب آفریقانی
۱۴۵	 طی دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ در قالب پیمایش‌های جمعیتی و بهداشتی

مقدمه

انسان‌ها به طور فزاینده‌ای در دگرگونی و نابسامان کردن ساختار و کارکرد محیط زیست نقش دارند؛ به همین خاطر است که امروزه کمتر نقطه‌ای روی زمین وجود دارد که دست نخورده و طبیعی باقی ماند باشد. از سوی دیگر، اینگونه پیامدهای زیست - محیطی ممکن است در جای خود و در آن‌ها تصمیمات و رفتار انسان را نیز تحت تأثیر قرار دهد، گرچه تا کنون مدل‌های مختلفی جهت سالم نگهداشتن محیط زیست توسط بسیاری از دانشمندان و در زمینه‌های گوناگون ارائه گردیده است، در اثر حاضر از زمینه‌ها و مفاهیم علوم اجتماعی به معنای عام آن، و جامعه‌شناسی به معنای خاص آن جهت حرکت به سوی محیط زیست و سالم سازی زیست - محیطی استفاده گردیده است؛ به این امید که نه تنها نسل‌های حاضر با محیط زیست سالم روبرو گردند، بلکه نسل‌های آتی نیز از سیستم‌های زیست محیطی سالم و نشاط بخشی بهره‌مند گردند.

توسعه اقتصادی جوامع گرچه امروزه هدف عمده آنهاست، آن خود وسیعاً محیط زیست را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ مثل آنچه که امروزه در نقاط صنعتی و شهری کشور چین شاهد آن هستیم. از آنجا که سرزمین‌ها صرفاً برای نسل‌های موجود و حاضر در آن جوامع نیست، بنابراین و تا جائیکه به نسل‌های آینده مربوط می‌گردد، بهره‌برداری از منابع، تعامل با محیط زیست و رفتار و حرکات اقتصادی، صنعتی و توسعه طلبانه انسانها، شهروندان و تصمیم سازان می‌بایست به گونه‌ای باشد، تا نسل‌های آتی نیز

تضمین سلامت و کفایت زیست-محیطی بیشتری داشته باشند؛ یعنی آنچه که مراد توسعه پایدار نیز است. از دیدگاه جامعه‌شناسی نیز خدمات اجتماعی، ایجاد و بنیان‌گذاری آن نیز در حد مؤثر و مورد نیاز آن، خود می‌تواند به حفاظت از محیط زیست کمک نماید. بنابراین، همواره در کنار توسعه اقتصادی و صنعتی، توسعه خدمات اجتماعی برحسب نیاز روز و با عطف به محیط زیست می‌بایست صورت گیرد. بنابراین، گسترش کمی و کیفی خدمات اجتماعی در قالب انواع آن، خود می‌تواند به حفظ و صیانت از محیط زیست کمک نماید. با توجه به گسترش شهرها و بالا رفتن میزان تراکم شهرنشینی، سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف خدمات اجتماعی از اولویت‌های عمده جوامع امروزی است. با توجه به محدودیت منابع آب در عصر حاضر از یکسو، و به تبع، تأثیرپذیری منابع انرژی، در چنین شرایطی تأثیرپذیری محیط زیست همواره روندی افزایشی به خود می‌گیرد، و آن خود نیاز به مدیریتی مناسب و راهکار همینطور و از دیدگاه جامعه‌شناسی، مدیریت ضایعات جامد با توجه به جمعیت شهر، و مصرف روز افزون، آن خود نیز از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است.

از آنجا که انرژی خود بعنوان یک زیرساخت حفاظت از محیط زیست به حساب می‌آید، ایجاد زیرساخت‌های انرژی نیز سود می‌بازد. با فراهم آمدن این طریق، و با ایجاد چنین پیوندی، سالم سازی و حفاظت از محیط زیست را می‌توان تداوم بخشید. جامعه‌شناسان همواره بر ارتباط سه جانبه محیط زیست، آب و انرژی تأکید دارند. در حالیکه تولید انرژی خود وابستگی شدید به آب دارد، انتقال آب، و دفع و انتقال فاضلاب نیز نیاز به انرژی دارد. در حالیکه آب و انرژی هم در ملزوم یکدیگرند، موجبات سلامت و امنیت افراد را نیز فراهم می‌آورند. همینطور، هرگونه فعل و انفعالی از نوع سالم سازی و تصفیه آب، خود وابستگی شدیدی به انرژی دارد. پدیده فزاینده مهاجرت نیز به طور گسترده‌ای محیط زیست را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ یعنی شهرها، حاشیه‌های شهری، ساخت و ایجاد اماکن مسکونی غیر مجاز نظام فاضلاب و ... هر یک بنوبه خود در تخریب محیط زیست نقش دارند. در عین حال و تا جائیکه به سلامت عینی و ذهنی خانواده مربوط می‌گردد، محیط زیست در آن نقش تعیین کننده‌ای دارد. بنابراین، کارکرد مؤثر و منظم خانواده خود در گرو سلامت محیط زیست است.

فعال نگهداشتن بخش کشاورزی و ایجاد اشتغال فعال در این بخش، خود ضمن اینکه از مهاجرت‌های روستائی پیشگیری بعمل می‌آورد، موجبات سلامت محیط زیست شهری را نیز فراهم می‌آورد. آموزش محیط زیست نیز خود بعنوان یک نقطه عطف در جامعه‌شناسی محیط زیست مطرح است. آموزش و ارائه راهکارهای لازم باعث می‌گردد تا نسل‌های آتی نیز تضمین‌های بیشتری به لحاظ معیشت و زندگی خود بویژه در جوامع شهری داشته باشند. توازن جمعیت و فضاهاى شهری نیز بعنوان ضامن سلامت محیط زیست مطرح است. عامل تراکم بالای جمعیت در نقاط شهری علاوه بر تخریب محیط زیست موجبات نابسامانی‌های اقتصادی، بحران مسکن، افزایش لجام گسیخته قیمت‌ها و بسیاری دیگر از نابسامانی‌های اجتماعى را به دنبال می‌آورد. بنابراین، در اولویت قراردادن مطالبات محیط زیست خود می‌تواند جوامع را به طور عام، و جوامع رو به توسعه را به طور خاص به سلامت اجتماعى هر چه بیشتر نزدیک گرداند.

از سوى دیگر، پایداری صاى، امنیت و توسعه همگى در حفظ سلامت محیط زیست نقش مؤثر دارند. همينطور، سرماى نذارى كافى در بخش بهزیستى جامعه، رفاه و مددکاری اجتماعى، خود به سلامت محیط زیست کمک می‌نماید. در حالیکه بسیاری از جوامع جهت کسب درآمد اقدام به گسترش صنعت گردشگری می‌نمایند، آن خود به اشکال مختلف محیط زیست را در قالب‌های مثبت و منفى آن تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ که تخریب سواحل، جنگل‌ها و بسیاری دیگر از آلودگی‌هاى اجتماعى از جمله آثار منفى آن به حساب می‌آید. از دست رفتن سلامت محیط زیست در عصر حاضر خود نتیجه افزایش زاد و ولد در گذشته‌های نه چندان دور است، لذا جهت حفظ سلامت محیط زیست، جوامع همواره می‌بایست شاخص باروری خود را تحت کنترل داشته باشد، و در برابر هر دو ولادت یک درخت بکارند تا تعادل زیست محیطى و باروری فراهم گردد. از این رو، احتمالاً بسیاری از مسائل و چالش‌های محیطى قرن ۲۱ ناشى از تداوم مسائل قرن ۲۰ ام است.

آلودگی ناشى از صنعت و تکنولوژى امروزه از کشورهای توسعه یافته به کشورهای کمتر توسعه یافته با دستمزدهای پائین منتقل می‌گردد. بطور مثال، انتقال سرمایه از جوامع غربى به کشورهای شرق آسیا، و یا حتى از چین به ویتنام، خود منشأ انتقال

آلودگی محیط زیست بحساب می‌آید. از این رو، بکارگیری تکنولوژی‌های برتر، و همراه با استفاده از کاتالیزور و دستگاه‌های تصفیه‌کننده لازم، خود می‌تواند در حفظ محیط زیست مؤثر باشد. بنابراین، ضمن دستیابی به علم و آگاهی، محیط زیست نیز در جوامع امروزی می‌بایست در اولویت سیاست‌گذاری بسیاری از کشورها قرار گیرد. از آنجا که ارتباط بین سلامت جامعه و کیفیت محیط زیست بطور فزاینده‌ای به عنوان یک موضوع قابل توجه جامعه شناختی شناخته شده است، جوامع مختلف می‌بایست شاخص‌های تعیین‌کننده این رابطه را شناخته، و همواره به توازن آنها اقدام نمایند.

دکتر محمدتقی شیخی - بهار ۱۳۹۶